

תימא

כתב עת לחקר יהדות תימן ותרבותה

העורך

יוסף יובל טובי

[כב]

האגודה לטיפוח חברה ותרבות

נתניה * תשפ"ה

מועצת המערכת

פרופ' נחם אילן, מכללת חמדת הדרום
דר' יגאל בן-שלום, מכון אדלר
פרופ' מאיר בראשור, האוניברסיטה העברית
פרופ' ירון הראל, אוניברסיטת בראילן

חברי המערכת

דר' אריאל מלאכי, אוניברסיטת בראילן
דר' יהודה עמיר, אוניברסיטת בראילן
כתב העת יוצא לאור בסיוע משרד המורשת

על העטיפה:

צילום כתב יד בג'דלי והבי 575, דף 6א, הספרייה הסולימאנייה (אסתאנבול),
(להלן, עמ' 114, 116)

כל הזכויות שמורות

כתובת המערכת וההנהלה:

תימא, האגודה לטיפול חברה ותרבות

כיכר העצמאות 11, נתניה 4211501

טלפון: 09-833-1325; פקס: 09-861-4712

<http://www.teman.org.il>

office@teman.org.il

הכתובת למשלוח מאמרים וספרים לביקורת:

פרופ' יוסף יובל טובי, רחוב אורי צבי גרינברג 4ב, רחובות 76760

דוא"ל: yoseftobi@gmail.com

נדפס בדפוס א. שטרן, ירושלים תשפ"ה

מסת"ב 978-965-93142-7-0

תוכן העניינים

5	החמזרים בבית שערים	יונתן פרייס
26	על קוצו של וו: לגלגוליה של 'וו קטיעה'	יואל פיקסלר
	מסכת סנהדרין בניקוד יצחק שבטיאל:	אדם בן-נון
33	התייחסות הרב חיים יצחק הלוי	
	עריפת הראש ותחיית המת בעלילות נאצר כ'וסרו	דוד מלכיאל
51	והמשיח מתימן: הערה בין־טקסטואלית	
	בחינה מחודשת של עבודותיו ומפעליו	מיכאל גרשי גרשוני
56	של ר' סעדיה בן דויד עדני	
	שלוש תשובות מחכמי האסלאם בתימן	יוסף־ינון פנטון
96	מן המאה הי"ח בדבר הגליית היהודים מתימן	
	ראשון לציון כמשל לקליטת התימנים במושבות:	בת־ציון עראקי
132	מסיפור משפחתי להתבוננות במרחב היישובי	קלורמן
142	כרמי תימן: גנותיה ופרדסיה ונטיעות עצי פירותיה	אדם בן-נון
	מפגשה של יהדות תימן עם קהילות ישראל האחרות	יוסף יובל טובי
	השתקפות עולי תימן בספרות העברית	
191	וראשוני חוקרי יהדות תימן מיוצאי תימן	
	תעודות חדשות מפעילות	אלעזר חבשוש
242	'הוועד לעזרת היהודים בתימן'	
	חקר הפולקלור של יהודי תימן	יוסף יובל טובי
263	לפני עליית 'על כנפי נשרים' ואחריה	
280	יצירתו של ר' יעקב דמתי ('נביא') ממושב אחיהוד	פליטאל גיאת
	שירי מלחמת 'חרבות ברזל'	
	מטראומה לטל תקומה; לא עברנו לסדר היום;	שושנה חן
	מלאה הארץ דעה; טלטלה עזה; עוד יבואו ימים;	

	תְּפִלָּה – פִּתְחַת שְׁעָרִים נְעוּלִים; חֲצִי שָׁנָה, לְמִלְחָמָה; מִמּוֹן בֶּן אֲדִיבָה; זֵית רֶעֶנָן, שְׁתֵּלְתִּי הַיּוֹם; לֹא אֲנֹשִׁי נִקְמָה; אִישׁ, בְּאֶפֶק	
291		
303	עַת שְׁעָרֵי זַעַם לְהִפָּתֹחַ	יובל ואדעי
306	שְׁבַכָּל דּוֹר וָדוֹר...	שמחה סיאני
		ספרים:
		א. ביקורות
	עזריאל מנצור (מהדיר), מארי סאלם שבזי, שר שלום:	
309	קובץ שירים	
312	פלטיאל גיאת, שארית יוסף: פרקי זכרונות מחיי ר' יוסף רמתי	יהודה עמיר
		ב. סיקורות
	1. ספרות מחקר: נחם אילן (עורך), לקט אורות: אסופת מאמרים לכבוד ד"ר אורי מלמד בהגיעו לשיבה; 2. ספרות יפה: טוביה סולמי, שירי מבול בנגב; תקווה עוזרי כהן, אֶפְדִּי עֵינַי; אסתר קאפח, הרמוניה בטבע: שירי; איילה מדהלה משולמי, כשנחה עלי הרוח; שמחה סיאני, הר החילבה; 3. ספרי משפחה וזכרונות: יוסף יקיר, עדות ביהוסף בצאתו מארץ מצרים: סיפור חייו של יוסף יקיר; אביהוא מדינה, אוטוביוגרפיה: קורות ומנגינות; רפאל שעייב וגלעד צדוק, מהררי תימן: קהילת יהודי שעייב; האלבוש האבוד: תצלומי התימנים של יעקב רוזנר; 4. ליטורגיה: הרב יוסף בן יעקב צובירי, סדר הסליחות ללילי האשמורות נוסח שאמי. מהדורה מתוקנת בעריכה חדשה על ידי יוסף עראקי הכהן ואדם בן־נון; 5. כתבי עת: תהודה, כתב עת למורשת יהודי תימן, העורך: אדם בן־נון, גיליון 43 (תשפ"ג)	יוסף יובל טובי
314		
320		תקציר המאמר האנגלי
321		רשימת המחברים
		החלק האנגלי
	ייצור וצריכת אלוהול על ידי יהודי תימן	אסתר מוצ'בסקי
vi	במחצית הראשונה במאה העשרים: ברכה מעורבת	שנפר
xxiv		תקצירי המאמרים באנגלית

בת-ציון עראקי קלורמן

ראשון לציון כמשל לקליטת התימנים במושבות: מסיפור משפחתי להתבוננות במרחב היישובי¹

ספרו של אמיר מימון משקף מגמה רחבה בקרב יוצאי תימן וצאצאיהם לחפש את הרקע ההיסטורי והחברתי של משפחתם, להנכיח אותה, לתעד אותה ולהשמיע את סיפורה הפרטיקולרי. פעמים רבות הכותבים מתחילים בסיפור חיי היהודים בתימן ובעיקר במחוז המקור, משלבים בו את קורות המשפחה, וממשיכים בזכרונות העלייה לארץ ישראל ובאירועי הקליטה והתערות המשפחה וקבוצת ההתיישבות שלה ביישוב ובמדינת ישראל.² חלק מחיבורים אלה נכתבו על ידי העולים עצמם, אחרים על ידי בניהם ובנותיהם, ולאחרונה יש שנכתבו על ידי בני הדור השלישי.

ספרו של אמיר מימון, נכד לעולי תימן, המציין שתהליך כתיבת ספרו היה 'מסע אישי אל נבכי ההיסטוריה של משפחתי' (עמ' 372), שייך לסוגה זו. את המשך הסיפור המשפחתי, המתחיל בחידאן שבצפון תימן, ממקם מימון בתוך ההקשר המקומי: שכונת שיבת ציון ושכונות התימנים האחרות בראשון לציון ובתוך הקונטקסט של היישוב, ובמידה מסוימת – גם של המדינה. החיבור נשען על מחקרים קודמים ומוסיף דוגמאות ודגשים ממקורות ארכיוניים, כגון הארכיון הציוני המרכזי, ארכיון מכון לבון, ארכיון המדינה ובעיקר ארכיון מוזיאון ראשון לציון. ארכיון זה לקח על עצמו להיות גורם מרכזי בעיצוב סיפורה של ראשון לציון והתפתחותה ממושבה לעיר גדולה. אחד ממיזמי המוזיאון הוא אלבום המשפחות הדיגיטלי המתעד את המשפחות המייסדות בישוב ואת צאצאיהן, ובו נעזר מימון רבות.

הספר נחלק לתשעה עשר פרקים, בהם: מחידאן שבתים למושבה ראשון לציון, עבודה עברית, ימי היקב, מן המרתפים לבתים, בנות תימן, שכונת שיבת ציון, שכונת נוה ציון, חינוך ובריאות, התבדלות או התנכרות, השתלבות. תכנם של

¹ מאמר ביקורת על ספרו של אמיר מימון, על יד המושבה: התיישבות התימנים בראשון לציון 1909–1949, נתניה תשפ"ד (388 עמ').

² למשל, דוד תשנ"ח; סיבהי 2010; פלג 2018; שובי תש"ף; כהן תשפ"ב.

מרבית הפרקים דן ביהודי תימן שהגיעו לראשון לציון ממחוז חִידָאן שבצפון תימן בשנת 1909 והקימו את שכונת שיבת ציון בשנת 1922; רבים מהם היו בקשרי שארות קרובים ורחוקים. פרקים אחרים דנים בִּנְה ציון, שכונת התימנים הסמוכה שהוקמה בשנת 1923, ובה התיישבו עולי מחוז שרעב ומחוזות אחרים. חלק מן הפרק החמישי (עמ' 90–96) דן במקבצי הצריפים שקמו במהלך השנים בסמוך לשכונות אלה, שבהם התרכזו מכרים וקרובים ממחוזות המוצא של הראשונים וגם ממחוזות תימן האחרים. הצריפים הראשונים הוקמו תחילה ביוזמת הקרן הקיימת, ואחר כך באופן פיראטי על ידי תימנים אחרים שבאו ויצרו מעין 'קְלָאם' שבו חיו בעוני בפחונים ובמבנים ארעיים מעץ. הספר מרחיב את המבט גם להתיישבות התימנים ברדיוס רחב יותר צפונה מן השכונות שיבת ציון ונְה ציון ובקרבה גדולה יותר למושבה הוותיקה.

את סיפור התימנים בראשון לציון מאיר מימון וממחיש באירועים ובסיפורים הקשורים במשפחתו, ובראשם סבו אהרן מימון וסבתו שושנה (שמעה) – שניהם ילידי חִידָאן, ושעליהם הוא כותב בהערצה, באהבה ובגעגוע. את הפרק השמיני מקדיש מימון לסיפור חיי הזוגיות שלהם, שראשיתם בהתאהבותו של אהרן בשושנה והתעקשותו לשאתה לאישה, והמשכם בחיי משפחה מאושרים המתוארים כאידיליים. כילדת שיבת ציון, הכרתי וחיבבתי את שושנה ואהרן מימון. אבי – אהרן עראקי הכהן, נולד בראשון לציון בשנת 1919, גדל בשכונה זו והיה מיווד עם בני דורו ממשפחת מימון. בני משפחותינו התפללו בבית הכנסת של שיבת ציון, וכדרך העולם במרחב קטן והומוגני הכל הכירו את כולם. הסיפורים שהביא מימון עוררו בי זיכרונות רחוקים ומפגש ספרותי מלבב עם דמויות מן העבר, ובהן בני משפחת מימון.

להלן אתייחס למקצת הנאמר בפרקי הספר, ארחיב במה שלא נאמר בו, ואתמקד בכמה עניינים הנוגעים במפגש בין התימנים ובין אנשי המושבה ומנהיגיה וביחסה של מנהיגות היישוב אליהם. המחקר כבר הראה, כי יהודי תימן פגשו בראשון לציון ובמושבות האחרות יהודים ממזרח אירופה שבידיהם היו כל עמדות השליטה בחיים הפוליטיים, החברתיים והכלכליים, ואלה לא מיהרו לוותר עליהן.³ בכלל עמדות הכוח שבהן שלטו האשכנזים היו אמצעי התעסוקה. בעשורים

³ ראו למשל את מאמרי על התימנים וניסיונם הכושל להתיישב במושב העובדים נחלת־יהודה (עראקי קלורמן תשנ"ז).

הראשונים לאחר בוא התימנים למושבות היה המחסור בתעסוקה – ובוודאי, בעבודה מתגמלת – עניין קיומי של ממש בחייהם. בכך דן הספר בכמה מפרקיו. דלותם אילצה את בני המשפחה, גברים, נשים וילדים, לעבוד בכל עבודה אפשרית, בתנאים קשים ובשכר נמוך, באופן שקיבע אותם בתחתית הריבוד הכלכלי-החברתי ביישוב.

הפרק השישי, המתמקד בנשים, מראה כי רובן שימשו עוזרות בית בבתי האשכנזים ובהן קטניות לא מעטות. מימון מספר על סבתו שושנה שעבדה כילדה בבתי האיכרים ושכרה היה פיסת לחם. גם שרה, אמו של מימון, נאלצה לעזוב את לימודיה בבית הספר לפני שמלאו לה עשר ועבדה כעוזרת בית בעיר פתח תקוה. תנאי הזמן הפכו את עבודת הנשים – אף אם בשכר נמוך – למשאב כלכלי בעל ערך רב למשפחה. השתתפות הנשים בשוק העבודה לא היתה מנוגדת למסורת תימן – כפי שכותב המחבר – אלא המשיכה נוהג שהיה ידוע בתימן, לפיו נשים נהגו להשתתף במסחר בשווקים ויש מהן שפתחו מיזמים כלכליים זעירים משלהן.⁴ ההבדל הוא שבתימן רובן היו עצמאיות וניהלו בעצמן את פעילותן המסחרית, ואילו בארץ ישראל הן היו שכירות יום התלויות במעבידים האשכנזים, שהרבה פעמים ניצלו את כוח עבודתן בתמורה לשכר מועט.

באשר לגברים, כאשר נמצאה להם עבודה בראשון לציון או במושבות אחרות, הם קיבלו שכר פחות מזה של פועל אשכנזי שעבד באותה עבודה. המחבר מתייחס לאפליה זו ולניצול שניצלו את העובדים התימנים שחששו תמיד מפטורים, ומביא מדברי אהרן מימון שהיה פועל ביקב: "היינו עובדים 10 שעות ביקב ואחר כך בעל המלאכה היה שולח אותי לנקות את הבית שלו ועוד לעשות לו קניות". אמיר מימון מוסיף: "כעשר שנים [מאז עליית 1909] חלפו עד שקמה הסתדרות העובדים [בשנת 1920], שנים שבהן החלטות שרירותיות הכתיבו את שעות העבודה, את מהותה ואת שכרה", ומביא מדברי סבו: "עד שלא קמה הסתדרות העובדים היינו עבדים" (עמ' 77).

אולם, דברי המחבר המרמזים על הגנה שהושיטה ההסתדרות לפועלים התימנים אינם משקפים את המצב לאשורו.⁵ אירועים הקשורים ביחסי העבודה ביקב מהווים דוגמא בולטת למיסוד אפלייתם של התימנים והספרדים, בהסכמה

⁴ ראו, למשל, אבדר תשנ"ה, עמ' 498–501; עראקי קלורמן 2014, עמ' 68.

⁵ ראו בהרחבה עראקי קלורמן תשס"ה.

ובגיבוי ההסתדרות. ביקב של ראשון לציון פרצה שביתת עובדים בכ"ד חשון תרפ"א (5.11.1920). כל פועלי היקב היו חברי מפלגת 'אחדות העבודה' וחברי ההסתדרות, אולם במשא ומתן עם הנהלת היקב הסכימו הנושאים והנותנים מטעם 'אחדות העבודה' וההסתדרות, שתוספות השכר שיקבלו הפועלים ייקבעו בהתאם לזהותם האתנית: ל"כל פועל אשכנזי 3 גרוש ליום לרוק, 5 גרוש לבעל אשה, אם יש לו ילדים 2 גרוש על כל ילד ליום. להתימנים ולהספרדים הוסיפו פחות: לבעל אשה רק 3 גרוש ולכל ילד גרוש אחד".⁶ זכריה גלוסקא, לימים ראש התאחדות התימנים, הטיח באנשי 'אחדות העבודה': "איה הסוציאליזם שבשמה הם דוגלים תמיד?".⁷ לא זו בלבד שפועלים תימנים ביקב לא קיבלו שכר שווה לפועלים אשכנזים, אלא שההסתדרות העובדים ותנועת העבודה הובילו מדיניות זו גם במקומות עבודה אחרים. כפי שהראה שאול דואק, ההסתדרות דבקה בפוליטיקה אתנית שהטיבה עם העובדים האשכנזים בשכר ובסוג העבודה, ודחקה לשוליים את העובדים התימנים ומזרחים אחרים שהיו מאוגדים בה.⁸

נושא התעסוקה ותגמול לא־שווה והוגן לאותה עבודה עולה גם בסוגיית השחיטה והשוחטים התימנים שהועסקו על ידי פרנסי המושבה ראשון לציון. בכל המושבות נזקקו התימנים בשנותיהם הראשונות בארץ לשירותים שונים של המושבה והיו תלויים בה כמעט לגמרי, למשל בעבודה, קורת גג, אספקת מים ורפואה. לעומת זאת, בתחום השחיטה והקצבות, התימנים לא נזקקו לשירותי המושבה אלא היא זו שנוקקת לשירותי השוחטים והקצבים התימנים. בעניין זה כותב אמיר מימון, כי רבני שיבת ציון, שלום חבקוק עראקי הכהן וטביב בן אברהם (טביב הזקן), שימשו לצד השוחט זינגר "כשוחטים המוסמכים מטעם ועד המושבה לכל תושבי ראשון לציון" (עמ' 329). ואולם הַגֵּד זה ראוי להבהרה הואיל והוא מטשטש את מאבק התימנים בראשון לציון ובמושבות אחרות להשתלבותם בתחום

⁶ ראו הכתבה, 'שביתת פועלי היקב בראשון לציון', דואר היום, כח בחשון תרפ"א (9.11.1920); עוד על השביתה ביקב, פרקי הפועל הצעיר, ד, תל אביב תרצ"ה, עמ' 90–93.

⁷ גלוסקא תרפ"א. גלוסקא מביא כאן עניינים נוספים שבהם הפלתה ההסתדרות את יוצאי תימן לרעה בענייני עבודה. עוד דוגמא, ממקור אחר: בשנת תרפ"ב, באחד הפרדסים ('פרדס גולדברג') שבו עבדו פועלים יוצאי תימן ופועלים אשכנזים – כולם חברי ההסתדרות – פרץ סכסוך עבודה והפועלים שבתו כמש שלושה שבועות. אנשי המרכז החקלאי של ההסתדרות תיווכו בין הצדדים והחליטו ששנים עשר הפועלים התימנים יפוטרו מעבודתם ובמקומם ייכנסו פועלים אשכנזים; ראו גלוסקא וכהן עראקי תרפ"ו.

⁸ דואק 2018.

השחיטה והקצבות,⁹ ואינו מציין את ההבדל העצום בתנאי השכר שקיבלו השוחטים התימנים והשוחטים האשכנזים.

זמן קצר לאחר בואם לראשון לציון, החלו קצבי התימנים למכור בשר גם לתושבים אחרים במושבה ובשנים שלאחר מכן התחרו בהצלחה בשחיטה האשכנזית והשתלטו על ענף הקצבות.¹⁰ הבשר שמכרו היה זול כיוון שהשוחטים והמנקרים קיבלו שכר מועט עבור עבודתם, הקצבים רכשו ישירות את הבקר מן הכפר סתריה הסמוך ולא שילמו למושבה מס על השחיטה, ומתח הרווחים שלהם היה נמוך יחסית. חדירתם המוצלחת של התימנים לתחום שיווק הבשר בראשון לציון עוררה התנגדות מצד דמויות במושבה, בהן השוחט יעקב מרדכי זינגר. אלה ביקשו להצר את צעדיהם ומשנת 1915 ועד שנות השלושים המוקדמות ניסו שוב ושוב לערער על כשרות שחיטת התימנים בטענה ששחיטתם, וכן הניקור שלהם, אינם על פי הדין.

הספק באשר לכשרות שחיטת התימנים ובמיוחד הניקור התימני התעורר בשל מנהגי ניקור מקלים שהיו נהוגים בקרב התימנים ולא היו מקובלים בקרב האשכנזים. אולם במקביל הועלו גם הטענות שהתימנים גורמים נזק כספי לאשכנזים בעלי החזקה בענף הבשר, לשוחט, למנקר ולקצב, ואף לוועד המושבה – שמיסי השחיטה אינם מגיעים אליו. התחרות הכלכלית היתה מניע עיקרי למלחמת האשכנזים בשחיטת התימנים. אולם, הטענות ההלכתיות כנגדם אילצו את השוחטים התימנים, שלום חבקוק עראקי וטביב בן אברהם, להגן שלוש פעמים (1915, 1918, 1922) על כשירותם בפני מוסדות הרבנות בארץ ישראל. בכל פעם הם עברו בהצלחה את בחינת כשירותם ובקיאותם בהלכות שחיטה, וקיבלו מסמך המאשר זאת. הבחינה האחרונה נערכה בפני הרב אברהם יצחק הכהן קוק (כיהן משנת 1921 כרב האשכנזי הראשון של ארץ ישראל), בעקבות תלונת השוחט זינגר. עוד קודם לכן, התלונן זינגר בפני ועד המושבה על הקצבים התימנים שפתחו חנות במושבה ומוכרים בשר וכך גורמים נזק לקצב האשכנזי וגם לוועד בכך שאינם משלמים את מס השחיטה. פנייה נוספת של זינגר לרבנות הראשית כנגד כשרות

⁹ על ענייני השחיטה והניקור ברחובות, ראו פנחס תשל"ח, עמ' 167; למאבק על השחיטה והקצבות התימנית בפתח תקוה השוו רובינשטיין 1983, עמ' 215; מעבי תש"ס, עמ' 139–141; על נושא זה בחדרה, ראו סבוראי וכספרימסורי תשנ"ח, עמ' 189–205.

¹⁰ להרחבה על השוחטים והשחיטה התימנית ועל ענף הקצבות בראשון לציון, ראו עראקי קלורמן 2003.

שחיתת התימנים, הניבה בינואר 1923 כרוז מטעם הרב קוק שהזהיר את "אחינו האשכנזים בראשון לציון", שלא לסמוך על הניקור והשחיטה של התימנים. התגייסות הרב קוק נגד השחיטה התימנית הרעישה והכעיסה את קהל התימנים בראשון לציון, שכאמור, הרי הוא עצמו אישר את כשירות שני השוחטים בפברואר 1922.

ועד המושבה לא תמך באכיפת הוראות הכרוז של הרב קוק, כי דאגתו העיקרית היתה לגבות מכל הקצבים מס בסך לירה אחת בעבור כל בהמה ששחטו במושבה. כדי להגביר את פיקוחו על הקצבים, החליט הוועד לשכור בתחילת 1921 את השוחטים התימנים כעובדי המושבה. לכאורה, חל שיפור ניכר במעמדם במושבה, כיוון שהיתה להם עבודה קבועה והם היו עובדי המועצה בתפקיד שהיה מקובל כנכבד מבחינה דתית וחברתית. אולם בדיקת יחס ועד המושבה אליהם, בהשוואה אל השוחט האשכנזי, מראה שפרנסי המושבה ראו אותם כפחותים ממנו ובמשך כל תקופת עבודתם הקפידו לשמור על רמת שכרם הנמוכה, שנפלה בהרבה מזה של השוחט האשכנזי – עד כדי 1/4 משכרו. ראשי המושבה הכירו בכך, שעבודתם של השוחטים התימנים שירתה את כלל תושבי המושבה הצורכים בשר כשר, וידעו שפעילותם תרמה לתחרות שהזילה את מחיר הבשר. אולם הם ניצלו את מצוקת הפרנסה של התימנים והניחו שהשוחטים התימנים יעדיפו להשתכר ולו גם שגרמון ובלבד שמקור פרנסתם לא יקופח.

פרשת השחיטה התימנית ושכר השוחטים מייצגת נקודת חיכוך ודוגמא נוספת לתהליך דחיקתם הכלכלית והחברתית של התימנים לשולי החברה הדומיננטית ביישוב היהודי. המקרים שנדונו כאן ורבים אחרים מראים שכאשר התנגשו אינטרסים של יוצאי תימן עם אלו של יוצאי מזרח אירופה, מנהיגות היישוב העדיפה תמיד את האשכנזים, גברים, נשים, ונערים.

הקושי לקבל את התימנים כחלק מן המושבה ולאפשר להם להשתתף בחייה כשאר התושבים, בא לידי ביטוי גם במישור הפוליטי, הֶבט שמימון אינו מרחיב עליו. כאשר הגיעו התימנים לראשון לציון בשנת 1909, איכרי המושבה שלטו בה באופן בלעדי, ושאר התושבים – אשכנזים ותימנים – לא היו מיוצגים במוסדותיה. לאחר שנכנסו הבריטים לראשון לציון בנובמבר 1917, דרשו התושבים להשתתף בניהול המושבה ונקבעו הקריטריונים לקבלת זכויות אזרחיות. התימנים זיהו את הפוטנציאל לקידום האינטרסים שלהם וביקשו אף הם – על אף הנטל הכספי של

תשלום המס – את הזכות לבחור ולהיבחר. הם הקימו את 'רשימת התימנים' שהיתה ההתאגדות הפוליטית הראשונה של יוצאי תימן אשר השתתפה כשווה במערכת הבחירות של המושבות. בכמה מערכות בחירות שנערכו בכל שנה, החל בשנת 1919, התמודדה 'רשימת התימנים' וזכתה להשגים נכבדים. תוצאות הבחירות הראו, שלתימנים יש משקל של ממש במשחק הפוליטי במושבה. השפעת התימנים התחזקה עוד יותר לאחר שנציגיהם, ובראשם אברהם טביב, שיתפו פעולה עם 'רשימת התושבים', וכן עם 'הפועלים', ובכך הקימו חזית שאיימה על שלטון האיכרים.

דווקא הצלחתם האלקטורלית והאפשרות שנפתחה בפניהם להשפיע על הנעשה במושבה פעלו כנגד התימנים. ראשי המושבה מסיעת האיכרים ותומכיהם פעלו כדי להדיר את התימנים מן הזירה הפוליטית המקומית על ידי שינוי כללי המשחק הפוליטי. בשנת 1925 הותנתה זכות הבחירה בתשלום 'מס המעון' שנקבע על פי שווי בתי המגורים. לטענת התימנים, שווי בתיים הוערך בסכומים גבוהים יותר מבתיים אחרים, גדולים וטובים משלהם. בהתאם לכך, נטל המס שהושת עליהם היה גבוה ורחוק מיכולתם לשלמו. בקשות התימנים, לשנות את הערכת בתיים כדי שיוכלו לשלם מס ולהשתתף בבחירות, נדחו. לפיכך, החל בשנת 1925 לא הוסיפו עוד התימנים בראשון לציון להשתתף בבחירות לוועד המושבה ולא היתה להם עוד נציגות במוסדותיה. התפתחות זו הובילה את נציגי שיבת ציון ונגה ציון להכריז על שכונותיהם כיישוב נפרד ובלתי תלוי בראשון לציון.¹¹

תהליך השתלבותם של התימנים בחיי המושבות וביישוב בכלל החל בעמדת פתיחה נמוכה. שאיפתם להשיג השגים חומריים בעבודה מתגמלת ובקרקע להתיישבות או להשתתף במהלכים פוליטיים ולהשפיע, נתקלה במהמורות רבות והם הגיעו להשגים רק לאחר שנים ארוכות – ואף אלו היו פחותים לעומת התבססות מעמדה הכלכלי והחברתי של השכבה השלטת במושבות ובחיי היישוב. כותרת הספר של אמיר מימון משקפת נכון את החוויה של התימנים בראשון לציון בתקופת היישוב. למרות מאמציהם להתחבר למושבה תוך כדי שמירה על ייחודם התרבותי, הם נותרו 'על יד המושבה' ולא ממש בתוכה. גם מבחינה סטטוטורית הם צורפו לרשות המוניציפלית של ראשון לציון רק בשנת 1948, לאחר קום המדינה.

¹¹ על ניסיון התימנים לקחת חלק בחיים הפוליטיים של המושבה ובמוסדותיה ועל התהליכים שדחקו אותם מלהשתתף בפעילות זו, ראו עראקי קלורמן 2010.

ממרחק הזמן, אמיר מימון מציג גישה מפויסת כלפי המושבה, ראשיה ותושביה. ברוח זו ספרו מסתיים בפרק 'השתלבות', המצביע על דמויות מן השכונות שיבת ציון ונגה ציון שצמחו והשפיעו במרחב של העיר ראשון לציון כולה ועל כמה מהן שתורמת פועלן הוכרה במישור הלאומי: חבר הכנסת הראשונה אברהם טביב, אחיו הסופר מרדכי טביב, הזמרת שושנה דמארי, והאלוף דוד מימון (אביו של המחבר). פרק הסיום מסכם את סיפור המסע המשתקף בחיבור, לפיו היו אלה התימנים עצמם, בהתמדתם, בחריצותם וביוזמתם, שסייעו לתהליך קליטתם בסביבה שלא תמיד קיבלה אותם ואשר תמכה בהם במשורה.

הספר כתוב בשפה קולחת ואולם מופיעות בו כמה טעויות שעבודת הגהה מוקפדת היתה יכולה למנוע אותן. אזכיר רק כמה מהן:

עמ' 16: הקבוצה הראשונה שבאה לארץ ישראל בשנת 1908 מצפון תימן יצאה מן הישובים צעדה, סאקין וראזח – ולא ראבח.

עמ' 120, הערה 1: התימנים כינו את אברהם אברמוביץ 'אברהם שלילה' (=סמרטוט) ולא 'שהילה'.

עמ' 139: שלמה עראקי הכהן נפטר בשנת תש"ג (1943) ולא בשנת תשי"ג (1953).

עמ' 192: יוסף עוקשי נולד בשנת 1888 ולא בשנת 1988 (הוא נפטר בשנת 1916).

עמ' 341: שם היישוב בצפון תימן הוא אלהגר ולא אלחגר.

עמ' 354, 383: שם בתו של מרדכי טביב הוא לאה היין טביב, ולא שרה (במקום אחר נכתב לאה).

עמ' 173: זכריה אקוה נזכר מראשוני המתיישבים בשיבת ציון. ראוי להזכיר את שם משפחתו אכוע כפי שמופיע בכתובים ולפני 'שעוברת' על ידי צאצאיו. גם שמות משפחה מקוריים אחרים של העולים, לימים השתבשו ושובשו, כגון קפלה < גפלה, עפארי < עפרי.

ביבליוגרפיה

אבדר תשנ"ה כרמלה אבדר, המבנה המקצועי של תושבי צרם אלעוד כביטוי למעמדו והתהליכים שעברו עליו. בתוך: יוסף טובי (עורך),

- לראש יוסף: מחקרים בחכמת ישראל – תשורה והוקרה לרב יוסף קאפה, ירושלים, עמ' 481–502
- זכריה גלוסקא, אחדות העבודה, הסוציאליות והתימנים! דואר היום, י טבת תרפ"א (21.12.1920)
- גלוסקא וכהן עראקי
- תרפ"ו -- ושלום כהן עראקי, התימנים באסיפת הנבחרים. הארץ, כח שבט תרפ"ו (12.2.1926)
- דוד תשנ"ח דוד דוד, דרך גאולים: מהרי גרס להרי ירושלים. תל אביב
- דואק 2018 Shaul A. Duke, *The Stratifying Trade Union: The Case of Ethnic and Gender Inequality in Palestine, 1920-1948*. London
- כהן תשפ"ב משה כהן, מביד'א שבתימן לגן העדן שבארץ ישראל: מסע חייהם של עובדיה וחלימה כהן. נתניה
- מימון תשפ"ד אמיר מימון, על יד המושבה: התיישבות התימנים בראשון לציון 1909–1949. נתניה
- מעבי תש"ס אמנון מעבי, מחנה יהודה ממושב לשכונה 1913–1937. פתח תקוה
- סבוראי
- וכספיימסורי תשנ"ח אבנר סבוראי ומישאל כספיימסורי, נחליאל: סיפורם של ראשונים. חדרה
- סיבהי 2010 מזל דוד סיבהי, בית אבי. הוד השרון
- עראקי קלורמן תשנ"ז בתציון עראקי קלורמן, התיישבות פועלים תימנים ואשכנזים: מראשון לציון לנחלת יהודה ובחזרה. קתדרה 84, עמ' 85–106
- עראקי קלורמן 2003 --, התימנים בחברה ובכלכלה של המושבות. ישראל 4, עמ' 109–121
- עראקי קלורמן תשס"ה --, יהודי תימן, העלייה השנייה ותנועת הפועלים: אפליה על בסיס תרבותי-דעיני או כלכלי ואתני? קתרסיס 2, עמ' 53–68
- עראקי קלורמן 2010 --, היחס אל ה'אחר' בתרבות הפוליטית של המושבה: מקרה ראשון לציון. בתוך: יפה ברלוביץ ויוסף לנג (עורכים), לשוחח תרבות עם העלייה הראשונה: עיון בין תקופות, תל אביב עמ' 157–175

- Bat-Zion Eraqi Klorman, Testament and Inheritance
Reflecting Family Dynamics in Jewish Yemen in the
19th Century. *Journal of Family History* 39,1, pp. 61–71
עראקי קלורמן 2014
- משה פלג, סיפור חיים אישי, משפחתי וארץ ישראלי. הוד השרון
פלג 2018
- פנחס קפרא, מני תימן ובשעריים רחובות. רחובות
קפרא תשל"ח
- שמעון רובינשטיין, 'האמנם "גבעונים"?' יוצאי תימן בפתח־חקה
רובינשטיין 1983
- ומושבות יהודה בתקופת המעבר מהשלטון התורכי לשלטון
הבריטי. בתוך: שלום סרי (עורך), סעי יונה: יהודי תימן בישראל,
תל אביב, עמ' 195–230
- שושנה שובי, לך נכספה נפשי. הרצליה
שובי תש"ף